

BEYOND THE ERECTION, CLOSER TO TOUCH

- encounters between Irigaray and the ageing male body

LINN SANDBERG

Keywords

sexuality, masculinity, old age, touch, Irigaray, sexual difference, morphology, body diaries

Summary

This article explores touch and the significance of touch to feminist theorizing and studies of men and masculinities. By combining narratives on touch by old men born between 1922-1942 and Luce Irigaray's seminal feminist text "When our lips speak together" the aim of the article is to explore possibilities of rethinking male bodies beyond the phallic body. The article draws on empirical material from a study on sexuality, masculinity and old age with 22 heterosexual Swedish men between the ages of 67 and 87. The discussion is based in particular on the narratives of three men who have written so called body diaries on their everyday life. Recent discourses on later life sexuality are increasingly focused on the possibilities for old men to regain their erection and continue with penile-vaginal intercourse. However, the men in this study recurrently underlined the significance of touch to experiences of later life sexuality. Inspired by Irigaray and her emphasis on sexual difference, the article discusses the differences and specificities of ageing bodies and how the ageing of bodies may shape men's bodies as bodies of touch. Touch may as such function to challenge male phallic bodily morphologies. The unexpected meeting between old men's ageing bodies and Irigaray may suggest that feminist theory has a lot to gain from engaging in further discussion on difference and the specificities of ageing bodies.

Den åldrande manskroppens avtagande potens beskrivs ofta i termer av hotande förlust. Linn Sandbergs sammanläsning av Luce Irigarays essä "Quand nos lèvres se parlent" och tre äldre mäns kroppsdagböcker öppnar för nya berättelser. Fram träder möjligheten av en manlig beröringskropp, orienterad mot mjukhet och beroende snarare än mot fallisk, målsökande hårdhet.

BORTOM STÅNDET, NÄRMARE BERÖRINGEN

- möten mellan Irigaray och den åldrande manskroppen

LINN SANDBERG

Vi har skilda sovrum sedan många år för att inte störa varandra under sömnen. Innan jag gick till sängs satt jag på sängkanten hos Iris och smekte/kliade hennes rygg en stund tills hon blev trött och somnade. [...] Sovit gott och hade inte ont i någon del av kroppen. Fick massage på rygg och skuldror av Iris. Kröp ned hos henne och vi njöt av värmen från varandra en halvtimme.

Scenen är hämtad ur den 84-årige Owes kroppsdagbok där han ombetts att skriva om sina upplevelser av kroppen i vardagslivet som äldre. Kanske skulle skildringen av hur han och hustrun inte längre delar säng kunna läsas som ett exempel på hur sexualiteten får mindre plats och vikt när man blir äldre.¹ Men när Owe beskriver sitt liv tillsammans med hustrun, både i kroppsdagboken och i en senare intervju, finns sexualiteten och lusten där som en röd tråd. Även om det inte är samlag som står i centrum längre. Istället är det, som i exemplet ovan, betydelsen av beröring som betonas. Att ligga nakna tillsammans, att smeka varandra eller att bara ge en "klapp på stjärten" är några av de exempel på beröring som Owe ger, och som han talar om som en viktig del av sexualiteten i denna del av livet. Och han är inte ensam. Bland de dagböcker jag samlat in och intervjuer jag genomfört som en del av min forskning om män, maskulinitet, sexualitet, kroppslighet

och åldrande återkommer berättelser om beröring i en mängd olika former.

Inom feministisk teori finns det en text som likt ingen annan kretsar kring och diskuterar just beröring: Luce Irigarays "Quand nos lèvres se parlent".² I denna poetiska essä behandlas beröring genom tropen läpparna. Läpparna kan både metonymiskt representera talet och metaforiskt associera till kvinnors kön och sexualitet, och anknyter tydligt till och kommenterar Lacans fallos. Maggie Berg och Margaret Whitford menar att Irigarays läppar kan betraktas som ett alternativ till fallosen, en kritisk intervention i det Lacanianska universumet där kvinnan och kvinnlig sexualitet inte får utrymme och där ingen plats i språket finns för kvinnlig subjektivitet och sexualitet.³ Att använda sig av läpparna som trop blir därmed ett strategiskt försök att re-representera kvinnlig subjektivitet, kvinnors kroppar och sexuella njutning utanför falloctrismen.⁴

Irigaray, som ibland något slarvigt benämns som fransk feminist trots att hon har sitt ursprung i Belgien, tillhör tillsammans med Julia Kristeva och Hélène Cixous centralgestalterna inom den feministiska teoribildningen *sexual difference*. Under sent 1980-tal kom dessa teoretiker att bli betydelsefulla som en del av den språkliga vändningen, men har sedan dess rönt relativt lite uppmärksamhet, i synnerhet i en svensk genusvetenskaplig kontext. I likhet med andra feministiska teoretiker, som till exempel Simone de Beauvoir, pekar Irigaray på hur kvinnan i västerländsk idétradition positioneras som den Andra i relation till det manliga subjektet.⁵ Men Irigaray

avvisar Beauvoirs och andra feministers jämlikhetssträvan utifrån ett likhetsperspektiv och menar istället att vi behöver teoretisera könsskillnad. Till skillnad från socialkonstruktivistiska genusteoretiker, som ofta förbiset den materiella kroppen, betonar Irigaray den könade kvinnokroppen och dess särdrag och menar att könsskillnad är ett icke-reducerbart faktum.⁶ Där kvinnan i västerländsk tanke ständigt reducerats till en sämre variant av mannen, framställts som bristfällig, och kastrerad, förespråkar Irigaray bejakandet av skillnad som positiv skillnad och möjligheten till att formulera en kvinnlig subjektivitet som inte definieras utifrån Mannen.⁷ Irigarays strategi för att utmana falloctrismen har beskrivits som "mimetisk kritik" eller "subversivt mim" av västerländsk filosofi och psykoanalys, en form av dekonstruktion som sker genom att mima de idéer hon kritiserar.⁸ Användandet av läpparna som trop utgör ett av de tydligaste exemplen hos Irigaray på denna form av lekfull utmaning och dekonstruktion. Där fallosen karaktäriseras av dess synlighet och är skapad med mannens kropp som utgångspunkt baseras läpparna på kvinnors kroppsliga särdrag och på beröring snarare än syn.⁹

Irigaray har mötts av omfattande kritik från feminister som hävdar att hennes användande av läpparna som metafor riskerar att essentialisera och låsa fast kvinnor i sin anatomi.¹⁰ Jag menar dock i likhet med några av Irigarays försvarare att läpparna kan förstås som ett strategiskt diskursivt drag, ett alternativt sätt att förstå kvinnors anatomi och sexualitet som inte redan är impregnerat av ett manligt språk.¹¹

Då Irigaray framför allt intresserar sig för möjliggörandet av kvinnlig subjektivitet, kvinnors kroppar och begär diskuteras manlig subjektivitet, kroppar och begär endast parentetiskt. Även om "Quand nos lèvres se parlent" tar sin utgångspunkt i kvinnors kroppar och erfarenheter så har symmetrin och ömsesidigheten som läpparna som metafor lyfter fram inte bara relevans för kvinnor hos Irigaray.¹² Irigarays klassiska text kan därför enligt mig på ett intressant sätt sättas i dialog med de berättelser om beröring som de äldre männen i min forskning delger. I denna artikel vill jag inte enbart diskutera vad Irigarays teoretiserande kring kropp och sexualitet har att tillföra min empiriska forskning utan jag vill också diskutera hur en utgångspunkt i gamla heterosexuella män har något att tillföra feministisk teori och hur vi kan tänka kring kropp, sexualitet och subjektivitet.

Genom att sammanföra Irigarays "Quand nos lèvres se parlent" och äldre mäns berättelser om beröring är alltså syftet med denna artikel att utforska möjligheter att tänka kring en manlig kropp som icke-fallisk. Hur kan beröring förstås som ett sätt att omformulera mäns kroppar och sexualiteter, att tänka den manliga kroppen annorlunda?¹³

Jag har valt att närma mig "Quand nos lèvres se parlent" som en lekfull text, som utforskar kroppars och subjektiviteters möjligheter, vad dessa kan bli, genom ett explorativt och poetiskt språk. Irigaray inleder sin text med att påpeka hur ett användande av ständigt samma språk leder till ständigt samma berättelser. Detta

konstaterande är vägledande även för denna artikel, min ambition är att starta i det oväntade och att fundera kring möjligheterna att tänka annorlunda, istället för att upprepa samma diskurser om och om igen. Ålder och den åldrande kroppen har sällan varit utgångspunkten för feministisk teori och i den utsträckning män diskuterats inom genusforskningen har det i stort sett uteslutande varit den yngre eller medelålders mannen som stått i fokus. Att sammanföra Irigaray med mitt material ser jag dessutom som viktigt då jag upplever att forskning om män och maskuliniteter i allt för liten utsträckning har varit i dialog med feministisk teori. Istället har den teoretiska diskussionen ofta fastnat i R. W. Connells teorier kring hegemonisk maskulinitet, teoriernas vara eller icke-vara inom fältet.¹⁴ Att kombinera Irigaray och gamla mäns berättelser kan därför betraktas som något oväntat, där något oförutsett i sin tur kan uppstå.¹⁵ En viktig skillnad mellan mitt synsätt och Irigarays är dock att där hon fokuserar betydelsen av könskillnaden så fokuserar jag skillnad i en vidare bemärkelse, framförallt åldrande som skillnad och den åldrande kroppens materialitet och särdrag.

Artikeln baserar sig på äldre mäns olika berättelser om beröring i de kroppsdagböcker och intervjuer som utgör materialet ur min studie. I fokus för min diskussion står tre mäns berättelser om beröring. Jag inleder med att diskutera Fritz berättelse, och hur den åldrande manskroppen som en beröringskropp kan utgöra ett alternativ till en fallisk kropp och sexualitet. Jag disskuterar sedan Lennarts berättelse om hur

sjukdom, åldrande, beröring och beroende sammanvävs. Slutligen diskuterar jag Edvard och hur beröring, kravlöshet och skratt kopplas samman och utgör ett alternativ till en allvarstygnd och teleologisk reproduktiv sexualitet.

Innan jag börjar min diskussion ska jag dock i det kommande avsnittet säga något om hur det kanske något oväntade området äldre heterosexuella mäns kroppar och sexualitet kom att bli föremål för min genusvetenskapliga forskning. Jag kommer även att ge en kort bakgrundsteckning och beskriva den tidigare forskningen som berör maskulinitet, sexualitet och åldrande samt lite detaljer kring metod och den studie jag genomfört.

Viagrastinna sextaleter eller impotenta gubbar?: Bakgrund och metod

Egentligen började det nog redan de tidiga helgmorgnar när jag såg solen gå upp över Lill-Jansskogen medan jag slätade till draglakan, stramt bäddade in gula landstingsfilter och hjälpte patienterna upp på sängkanten. Medan jag på dagarna läste genusvetenskap arbetade jag på kvällar och helger som sjukvårdsbiträde på Röda korsets sjukhus. Ur den genuint kroppsliga erfarenheten av att ge vård och omsorg väcktes också mitt teoretiska intresse för kroppar och åldrande. Speciellt var det män och maskulinitet jag kom att intressera mig för, hur de ideal och föreställningar kring manlighet som dominerar samhället så ofta tycktes stå i motsättning till vad det innebar att bli sjuk, gammal och/eller få en funktionsnedsättning. Kroppens ökande mjukhet, den tilltagande bristen på kontroll av blåsan som leder till läckage, det allt mer omfattande behovet av omsorg; många av åldrandets följder är sådant som i ett binärt genussystem främst kopplas till femininitet.¹⁶ Detta ledde fram till frågan: om åldrande och maskulinitet ur detta perspektiv står i motsättning till varandra, hur upplever och förhåller sig män i sådana fall till detta? Denna fråga resulterade i sin tur i en studie där män intervjuades och ombads skriva om sexualitet och kropp som äldre.

Ur den uppsjö av saker som finns att säga och tänka kring åldrande och kroppslighet valde jag att fokusera mer specifikt på äldre mäns erfarenheter av sexualitet då jag uppfattade det vara ett område med speciell laddning och aktualitet. Historiskt sett har åldrandet betraktats som en tid där sexualiteten naturligt avtar och inte minst har äldre mäns impotens setts som naturlig, som "åldersimpotens".¹⁷ Under senare år har dock ett skifte skett där sexualiteten allt mer kommit att värderas som en del av det goda åldrandet och där möjlighet för den äldre mannen att behålla sin erektionsförmåga står i centrum.¹⁸ Kommersiella intressen, bland annat till följd av en framväxande marknad av potensläkemedel, samt förändrande synsätt på åldrande, där äldre idag är mer resursstarka och förväntas vara mer aktiva, är exempel på saker som kommit att bidra till nya diskurser och förhållningssätt till äldre och sexualitet. Bilden har alltså delvis kommit att

skifta från den av den asexuella åldringen till den av den ”sexige senioren” vars aktiva liv även förväntas innehålla sex.¹⁹

Som ett flertal kritiska forskare dock har påtalat är den framväxande bilden av sexualiteten som del av det goda åldrandet inte helt oproblematiskt.²⁰ Dels likställs sex i stort sett helt med samlag och ett stort fokus läggs på mannens prestation, vilket leder till ett osynliggörande av äldre kvinnor. Dels riskerar det skapas press på såväl män som kvinnor att vara fortsatt sexuellt aktiva, för att vara en ”lyckad” äldre person. Ur ett feministiskt perspektiv bidrar de nya diskurserna alltså till att rekonstruera den äldre mannens kropp som en fallisk kropp, ständigt redo att genomföra ett penetrerande samlag. Övertygad om att äldre mäns egna sätt att se på sexualitet och kropp är mer komplext än vad som framkommer i reducerande diskurser om äldre som antingen asexuella eller som Viagrastinna sextatleter, har jag därför valt att lyssna på äldre mäns egna röster.

Deltagarna i studien fann jag genom att annonsera i en tidning med en stor äldre läsekrets, genom att sätta upp lappar på vårdcentraler och träffpunkter för seniorer, samt genom att presentera min forskning i en förening för äldre. Annonseringen var det sätt som gav flest deltagare och sammanlagt har 22 män deltagit i studien. Deltagarna var födda mellan 1922 och 1942 och var ungefär mellan 67 och 87 år när de deltog. Alla identifierade sig som heterosexuella och en majoritet, 13 stycken, levde tillsammans med en partner antingen som sambo eller gifta. Av de tre män vars berättelser jag valt att lyfta ut i denna artikel levde en i en

relation, medan de två andra var ensamstående. Alla studiens deltagare var vita och hade svenskt etniskt ursprung. Det var en relativt jämn spridning mellan arbetarklass

Bilden har alltså delvis kommit att skifta från den av den asexuella åldringen till den av den ”sexige senioren” vars aktiva liv även förväntas innehålla sex.

och medelklass bland deltagarna, baserat på deras tidigare huvudsakliga yrke.

Vissa män deltog genom att både skriva dagbok och att låta sig intervjuas, medan andra enbart intervjuades eller skrev dagbok. Intervjuerna var relativt klassiska kvalitativa semi-strukturerade intervjuer som öppnades med frågan ”om du skulle beskriva din kropp, vad skulle du säga då?” för att sedan avhandla olika teman kring kroppen där frågor kring sexualitet var ett tema. Kroppsdagböckerna var ett försök till en mer explorativ kvalitativ metod som syftade till ett annat slags berättande, som inte var lika styrt av mig som intervjuare. Inspirerad av en lång tradition av skrivande som feministisk metodologi, i till exempel minnesarbete, feministiskt kreativt skrivande och *écriture féminine*, ville jag att männen skulle välja egna sätt att skriva på och gav därför relativt lösa instruktioner.²¹ Jag gav förslag på teman att skriva om, som till exempel hälsa, sexualitet, motion, vård och omsorg, att vakna och somna, men

uppmuntrade skribenterna att ta upp sådant de själva fann viktigt kring kroppen i sitt vardagsliv. Skribenterna uppmuntrades skriva varje dag under åtminstone en vecka. Resultatet blev minst sagt spretigt och skiftande där vissa skrev omfattande och under längre tid medan andra skrev närmast loggboksartat under en vecka.²²

Till en början uppfattade jag försöket med kroppsdagböckerna som ett ”misslyckande”. Det var svårt att veta hur jag skulle analysera dagböckerna då de var så olika, och det var även svårt att veta hur jag skulle förhålla mig till dagböckerna och intervjuerna tillsammans då de utgjorde väldigt skilda material. Under analysarbetets gång kom jag dock att se på dagböckerna med nya ögon. Inte minst visade sig dagböckerna innehålla skildringar av beröring och närhet som jag till en början inte betraktat som en del av berättelser om sexualitet. Efter att ha lyssnat och analyserat intervjuerna där en rad män betonade närhet och beröring som en viktig del av sexualiteten på äldre dar kom jag att återkomma till dagböckernas berättelser om beröring.

En stor del av diskussionen i denna artikel baserar sig på utdrag ur kroppsdagböcker. Jag har valt att fokusera på tre mäns berättelser för min diskussion, men betoningen på närhet och beröring återkommer hos flertalet av deltagarna i materialet som helhet. Beröringsfokuset är därmed inte unikt för dessa tre män. Det är dock värt att notera att berättelserna om intimitet och beröring i min studie kan förstås ur ett flertal olika perspektiv. Som jag har diskuterat i tidigare publikationer kan betoningen på närhet, beröring och intimitet

förstås som ett sätt att omformulera en önskvärd maskulinitet och heterosexualitet.²³ Bland annat gjordes detta genom att konstruera den unge mannens sexualitet som ytlig och samlagsfokuserad och att distansera sig från detta. Men betoningen på beröring och närhet kan också förstås som något som utmanar samlagsnormer och peniscentrerad manlig sexualitet. Det senare perspektivet kommer att vara mer i fokus i denna artikel.

Kritik skulle kunna riktas mot sättet på vilket jag sammanför Irigaray med mitt empiriska material kring äldre män. Som Holmlund påpekar ska Irigarays läppar inte förstås som ”sociologiska erfarenheter” utan betoningen ligger på representationer.²⁴ Det kan därför ses som problematiskt att jag sammanför mitt material baserat på intervjuer och dagböcker med Irigaray. Jag menar dock att dagboksberättandet på ett intressant sätt sammanfaller med Irigarays betoning på skrivandet och berättandet som möjlighet att skapa andra metaforer, bilder och berättelser kring sexualitet, kropp och subjektivitet. Detta är en av orsakerna till att jag ser det som möjligt och intressant att sammanföra Irigarays teoretiserande med mitt material och att jag valt att fokusera mycket på dagboks materialet i denna artikel.

När ståendet förändras blir beröringen viktigare

När männen i min studie på olika sätt talar om sexualiteten och dess innebörder som äldre konstaterar flertalet att saker och ting förändrats under livet. Dels förändras ens attityder, man börjar prioritera annorlunda, och ”har lärt sig ett och annat” som

75-årige Eskil uttrycker det.²⁵ Dels förändras även ens kropp, man får ont i knän och rygg, någon utvecklar bröst till följd av en prostatacancerbehandling, och det blir

När erektionen sviktar blir beröringen till en vidare horisont för sexualiteten.

svårare att få stånd – saker som på olika sätt påverkar sexualiteten. När det gäller erektionen uttrycker flera deltagare hur de upplevt oro och besvikelse, åtminstone till en början. Framför allt oroar man sig för vad den kvinnliga partnern ska tycka – kommer hon att vara nöjd även om samlag inte längre är möjligt? Men trots vad populära diskurser ofta gör gällande, inte minst i massmedierna, så ligger betoningen bland männen oftast *inte* på besvikelsen och på impotensen som katastrof; det slutgiltiga misslyckandet. Istället återkommer flera till den ökande betydelsen av beröring och närhet, hur man började uppskatta detta än mer och såg det som en viktigare del av sexualiteten än själva samlaget. Delvis kan detta tal om beröring ses som en produkt av mötet med mig som ung kvinna och genusvetare. Att man väljer att betona närheten och beröring kan vara ett sätt att undvika stereotypen om den gamle snuskgubben och att framställa sig själv som ett önskvärt och respektabelt sexuellt subjekt.²⁶ Men beröringens betydelse verkar också springa ur en upplevelse av kroppen som förändrad. När erektionen sviktar blir beröringen till en vidare horisont för sexualiteten.

En av dem som uttrycker sig kring

beröring, eller snarare längtan efter beröring, är den 72-årige dagboksskrivaren Fritz. Fritz skiljer sig från många av de andra deltagarna i studien då han inte intervjuats utan enbart skrivit dagbok, och jag har därför aldrig mött honom på annat sätt än genom hans brev och dagboksskrivande. Till skillnad från många av de andra deltagarna lever han dessutom ensam, och ensamheten präglar hans kroppsdagbok. I dagboken beskriver han med snirklig handstil sitt vardagsliv ute på den svenska landsbygden. Dagarna präglas av ensamhet, tidiga morgnar i decembermörkret, cykelturer till affären för att hämta tidningen, eftermiddagar där han lägger pussel med radion som enda sällskap. Blandat med dessa beskrivningar av vardagen finns dock fragmentariska utläggningar och stycken där Fritz skriver om drömmar och fantasier. Ibland är dessa av explicit sexuell karaktär och består av fantasier/minnen av kvinnors kön och bara bröst och om utomhussex. Men en återkommande berättelse är också av mindre explicit sexuell karaktär; drömmen om att få tvätta en kvinnas rygg. Det är i denna berättelse beröring uppkommer som tydligast. Beröringen är här tveetydig, i ett gränsland mellan det sexuella och något annat, något som uttrycks med orden:

Skulle ensam jag är, med ärlig ömhet behöva tvåla in en kvinnas rygg mjukt... Psykiskt kåt nu, men ej fysiskt.

Fritz uttrycker här på ett intressant sätt hur den fysiska upphetsningen och den psykiska inte nödvändigtvis går hand i

hand. Längtan efter beröring har visserligen en sexuell innebörd för honom, han uttrycker att han blir ”kåt”. Men att denna kåthet inte resulterar i en fysisk reaktion, han får inte stånd. Just upplevelsen av den egna kroppen, av penisen som liten och icke-erigerad verkar forma fantasierna kring beröring, som när han uttrycker:

Känner mig liten nuförtiden med den här pissesnoppen, som följer ålderdomen.

En viss melankoli och saknad efter ungdomens kropp uttrycks också när Fritz beskriver upplevelsen av den lilla slaka penisen, ”pissesnoppen”.

Tänker tillbaka som alla äldre gör alltid. Om jag hade ägnat mig åt kvinnans naturliga mera. Nu är det för sent, med den här lilla pissesnoppen lilla.

Ur dagboken går det att förstå uttrycket ”kvinnans naturliga” som kvinnans kön eller sexualitet, och Fritz uttrycker tydligt hur hans upplevelse av att ha blivit gammal och av att hans kön blivit till en ”pissesnopp” inte längre gör det möjligt för honom att ägna sig åt sexualitet som tidigare i livet. Fritz berättelse kan ses som ett exempel på hur den åldrande kroppens materialitet påverkar och formar den levda kroppen och hur den erfars. Upplevelsen av att ha en liten och slak penis formar upplevelsen av kroppen på specifika sätt; hur den kan användas, hur den kan vara sexuell. Att Fritz uttrycker längtan efter att tvätta en kvinnas rygg, längtan efter beröring, verkar alltså sammanvävt med upplevelsen av den åldrande kroppen och den lilla slaka penisen. Den åldrande manskroppen orienteras mot och tar form som en beröringskropp.

Om vi för ett ögonblick vänder oss till Irigaray är läpparna som berör varandra en berättelse om ett möte som inte präglas av hierarki, utan av samhörighet och ömsesidighet. Läpparna är i ständig beröring menar hon, och inte möjliga att separera från varandra.²⁷ Läpparna blir därigenom uttryck för den ontologi som inte präglas av hierarkisering, där den ene reser sig över den andre. Istället blir beröringen till det som rör sig bortom delning och separering, som Irigaray uttrycker det:

There is no above/below, back/front, right side/wrong side, top/bottom in isolation, separate, out of touch. Our ”all” intermingles.²⁸

Det fokus på beröring som finns hos Irigaray kan alltså ses som en direkt kommentar till en fallisk sexualitet som bygger på ständig hierarkisering och separering, där den ene övertar/erövrar den andra. Detta blir intressant i relation

till Fritz och de andra männens berättelser om beröring. Inom feministisk teori, inte minst hos Irigaray och hennes efterföljare, betonas hur den dominerande manliga kroppsmorfologin är den falliska, där den manliga kroppen framträder som hård, sluten och ogenomtränglig.²⁹ I den falliska manskroppen sammanvävs kroppen dessutom med mannens penis, som upphöjs och prioriteras. Kvinnokroppen å sin sida representeras som mjuk, genomtränglig och gränslös, i direkt kontrast till den falliska manskroppen. Morfologi ska dock inte sammanblandas med anatomi, och den falliska manskroppen bör därför inte förstås som ett ”anatomiskt öde”, utan som en kulturell skapelse som också kan utmanas och destabiliseras.³⁰ Irigarays läppar, i ständig beröring, kan förstås som ett sätt att utmana privilegieringen och det ständiga återskapandet av den falliska kroppen. På liknande sätt kan Fritz och andra mäns berättelser om beröring förstås som en utmaning av manskroppen som fallisk. När kroppen åldras och män inte längre får stånd blir beröringen en vidare möjlighet till sexualitet. Och beröringen skapar också en annan typ av kropp, en icke-fallisk kropp som inte längre är hård, sluten och ogenomtränglig. Utifrån denna tolkning kan den åldrande manskroppen utgöra en möjlighet till att tänka den manliga kroppsmorfologin på nya, annorlunda sätt.

Inom feministisk teori har utforskande av manliga kroppar och möjligheten att omskapa den manliga kroppsmorfologin som sagt lyst med sin frånvaro. Istället har det feministiska fokuset legat på möjligheten att omskapa kvinnors kroppar, och

möjligheten till kvinnlig sexuell subjektivitet.³¹ I den mån män har diskuterats har anus, en del av den manliga kroppen som är möjlig att genomtränga, uppmärksamats och diskuterats inte minst med fokus på den homosexuella manliga kroppen.³² Gallop ger i sin diskussion av Irigaray punkterna, som är mjuka och ömtåliga, som ett ytterligare förslag till hur den manliga kroppen och sexualiteten kan tänkas annorlunda.³³ Den åldrande manskroppen, som bland andra Fritz beskriver, med dess mjukhet, svårigheten att få stånd och krympandet, menar jag kan utgöra ytterligare ett intressant exempel på möjligheten att tänka den manliga kroppen som icke-fallisk och som något som kan ge upphov till en ny/annorlunda manlig sexuell subjektivitet. Kroppens åldrande är speciellt intressant då det är något som alla, som får leva, oundvikligen konfronteras med. I relation till män är därmed åldrandet och den åldrande kroppen en Andre som finns inom alla män.³⁴ På liknande sätt kan sjukdom eller funktionsnedsättning vara exempel på hot och något som destabiliserar den falliska kroppsmorfologin.

Som både Whitford och Berg dock poängterat så karaktäriseras läpparna hos Irigaray av tvetydighet och glider undan bestämd definition.³⁵ På liknande sätt måste beröring ses som något tvetydigt och svårdefinierbart. Det är därför inte så att den beröring som beskrivs hos Fritz såväl som hos andra per definition måste betraktas som subversiv. Beröring behöver uppenbarligen inte innebära symmetri, vilket blir tydligt till exempel i fall av sexuella trakasserier där beröringen är önskad. Julia

Twigg menar att beröring har koppling till makt och status där den med makt är den som berör den med mindre makt.³⁶ Det är alltså skillnad på att beröra och att beröras och det är därför värt att notera att Fritz framför allt talar om att beröra när han beskriver sin längtan efter att ömt tvåla in en kvinnas rygg. Christine Holmlund pekar också på att Irigarays framskrivande av läpparnas beröring även handlar om att utmana blicken som Irigaray betraktar som privilegierad i falloctrismen.³⁷ I Fritz dagbok är dock blicken fortsatt viktig, där han återkommer till voyeuristiska fantasier, beröring behöver således inte helt utesluta mäns blick på kvinnor. När han skriver om sin penis och förlusten av erektionsförmåga så uttrycker han dessutom sorg över detta och ånger över att inte ha ägnat sig åt det sexuella mer. Denna dubbelhet och samtidighet är han inte ensam om att ge uttryck för. Även hos andra män i min studie samsades berättelser om att å ena sidan uppleva erektionen som viktig och andra sidan beskriva njutningarna från beröring och närhet i positiva ordalag. Nore, en av de män som intervjuades, uttrycker till exempel hur han, åtminstone till en början, tycker att det var ”värdelöst” med de förändringar av potensen han upplevde efter en prostatacancerbehandling. Men beskriver parallellt med detta hur han idag uppskattar ”hela kroppen” på ett annat sätt. Inom samma man och i samma mans berättelse kan alltså en dubbeltydighet finnas, och en orientering mot beröring behöver inte uteslutande förstås som subversiv och som en utmaning av fallisk sexualitet.³⁸

Min diskussion om beröring och samlag

ska inte förstås som en form av dikotomisering där de framställs som ömsesidigt uteslutande. Det sätt jag förstår och använder mig av beröring ska inte tolkas som binärt utan förstås som ett kontinuum. Beröringen existerar både som något sexuellt och något annat, och samlag innefattar självfallet också beröring. För flera av männen i min studie var samlagssex dessutom fortfarande en viktig del av livet och sexualiteten. Och det var inte heller så att beröring varit helt oviktigt för sexualiteten tidigare i livet.

Så här långt har jag diskuterat hur Fritz berättelse om längtan efter beröring och om upplevelsen av den åldrande kroppen kan förstås som en destabilisering av den falliska manskroppen och ett sätt att tänka manlig sexuell subjektivitet och kropp annorlunda. Härnäst kommer jag att fokusera på Lennarts berättelse om beröring, som framför allt rör sig kring hustruns cancersjukdom. Jag diskuterar hur beröringen kan visa på ett gränsland mellan det sexuella och icke-sexuella, hur beröring och beroende kan tänkas samman som något som potentiellt kan destabilisera gränsen mellan jaget och den andre.

Sjukdom, beröring och (den manliga) kroppen som sårbar

Jag träffar Lennart, 78 år, och intervjuar honom i december, några dagar innan jul. Han är en sådan intervjuperson som jag omedelbart tycker om och har kommit att tänka tillbaka på. Han delar mitt intresse för skrivande och hans sätt att reflektera och tänka kring världen liknar på många sätt mitt eget, och kanske just därför kommer hans berättelse att speciellt beröra mig.

Redan i intervjun talar Lennart om närhet och om beröring och säger att sexualitet för honom betyder: ”väldigt mycket av kropps närhet och värme.” Eftersom han är intresserad av litteratur fortsätter han genom att prata om en roman han läst om kung David, och hur denne när han blir gammal känner sig frusen och vill sova i drottningens säng. Men drottningen vägrar och säger att han kan sova med en ung flicka vilket Lennart kommenterar med orden:

Men han tycker inte att han får den närheten med en annan, även om hon är yngre kvinna. Den här scenen fascinerar jag mycket över, jag tror att han – sex är inte bara sex utan det är mycket. Sex är mycket kroppskontakt, det är kra-mar, det är värme.

Lennart verkar i synnerhet koppla samman denna längtan efter närhet och efter kroppskontakt med upplevelsen av att bli äldre. Det märks i hans återberättande om gamle kung David, men också i hur han beskriver livet tillsammans med hustrun:

Båda Lena och jag är i den åldern nu då man funderar över vad händer härnäst, vem ska gå bort först och hur kommer det att kännas att inte ha nån att krypa över till under natten. Ibland säger Lena ”håll om mig”, då håller jag om Lena, å så säger jag ”håll om mig”, och det kan vara när man har svårt att sova. Det är en del av sexualiteten som nästan aldrig utmynnar i ett samlag men som också, tycker jag, är en del av kroppskontakten.

Tankar kring döden och hur det kommer upplevas att inte längre få närheten till och beröringen från livspartnern sammanvävs här och blir till en del av sexualiteten i livets senare skede. När Lennart talar om behovet av kroppskontakten och beröringen vet han dock inte ännu vad som väntar. Bara några dagar efter intervjun får han och hustrun beskedet att hon drabbats av cancer. Denna tid av akut kris där livet omkullkastats av sjukdomen beskrivs i Lennarts kropps dagbok på ett mycket starkt sätt. I dagboken framträder beröringen och närheten som oerhört betydelsefull, som i detta avsnitt när de kommer hem efter en lång dag på sjukhuset, precis efter att hustrun fått sin diagnos:

Vi kommer hem totalt utmattade. “Kom” säger Lena. “Vi håller om varandra”. Vi klär av oss nakna och kryper ner i sängen, kryper samman hud mot hud, men spända som två hårt knutna nävar. Den vanliga avslappningen kommer inte.

”Hud mot hud”, beröringen mellan nakna kroppar blir här ett försök till tröst, en sorts taktilt språk. Vid första anblick skulle denna skildring kanske inte alls betraktas som en skildring av sexualitet. Men när jag betänker vad Lennart säger under intervjun så blir det inte möjligt att göra denna typ av uppdelning mellan sexuellt/icke-sexuellt. Beröringen och sexualiteten är nära sammankopplade för honom och även i detta sjukdomsskede kan berättelserna om ”hud mot hud” därför betraktas som något som rör sexualitet.

Irigaray resonemang i ”Quand nos lèvres se parlent” har intressanta beröringspunkter med Lennarts berättelse. Hos Irigaray är beröringen det moment där upphetsning, erektion, och tillfredsställelse/utlösning sätts på undantag. Som jag påpekade tidigare står läpparnas beröring för just något tvetydigt, undanlidande och icke-fastslaget hos Irigaray, beröringen rör sig mellan det sexuella och något annat. Beröringen är inte fastlåst i det sexuella paradigm som reproducerats inom till exempel sexologin av William Masters och Virginia Johnson med efterföljare, där sexualitet förstås inom en normalkurva från upphetsning till samlag och (mannens) utlösning som klimax.³⁹ Beröringen rör sig i ett kontinuum, bortom binärer som sexuell eller icke-sexuell, normalitet eller dysfunktion. Lennarts berättelse om omfamningen med hustrun, att vara tätt samman hud mot hud, präglas inte av upphetsning eller extas. Inte heller handlar denna beröring om det genitala utan stället något som sker ”över allt”, involverar hela kroppen i ett försök att söka tröst och kommunikation med partnern.⁴⁰

Det som är intressant och inte minst gripande i Lennarts berättelse är också hur beskrivningen av beröring, av behovet av närhet, tydligt uttrycker beroende och viljan att inte vara separerad från den andre. I kroppsdagboken beskrivs ett fokus på hennes kropp, hennes sjukdom så att Lennarts egen kropp nästan försvinner.

Känner en plötslig smärta i min mage. Har alltid haft en stålmage. Har anspänningarna givit mig ett magsår? Kryper in i Lenas svank och smärtan försvinner. Jag viskar “jag behöver dig”.

I beröringen upphör gränsen mellan jaget och den andre, uppdelningen och separering som Irigaray återkommande adresserar i ”Quand nos lèvres se parlent”. I huden, som är kroppens största organ, uppstår mötet i beröringen, eller som Sara Ahmed och Jackie Stacey uttrycker det:

Skin opens our bodies to other bodies: through touch, the separation of self and other is undermined in the very intimacy or proximity of the encounter.⁴¹

Uppenbarligen är det inte bara i åldrandet och i fallet med den gamla eller sjuka kroppen som beröringen möjliggör ett möte/upplösande mellan jaget och den

Hos Lennart är beröring sammanvävd med starka känslor av sorg, desperation och kärlek.

andre. Men i likhet med hur funktionshinder enligt Margrit Shildrick kan utgöra ett moment av ”deterritorialisering”, där kroppens sårbarhet öppnar upp för nya, skilda erfarenheter av sexualitet, kan den åldrande och sjuka kroppen utgöra ett sådant moment.⁴² Kroppens sårbarhet och beroende går att betrakta som en ontologisk förutsättning och medan alla kroppar är i ständig *risk* att överträdas blottlägger den åldrande och/eller sjuka kroppen, som i Lennarts berättelse, denna sårbarhet och beroendet.

Lennarts skildring av hustruns sjukdomstid, hans beröringsberättelse, blir inte minst intressant i relation till maskulinitet. De kroppar som berättas fram hos Lennart står i tydlig kontrast till den falliska kroppen, som präglas av oberoende, självtillräcklighet och hårdhet. Och den sexualitet som Lennart betonar, i likhet med Fritz tidigare, där beröringen står i centrum, bygger på mötet snarare än fallocentrismens erövring.⁴³ Som jag tolkar det blir beröringen extra betydelsefull just i detta krisskede som sjukdomen innebär för Lennart och hans hustru, som tröst

och trygghet. Det innebär inte att beröringen nödvändigtvis helt ersätter en fallisk kroppsmorfologi, men att sjukdomen öppnar upp för en sårbarhet där beröringen får stor betydelse. Det kan i sin tur bidra till upplevelser av den manliga kroppen som bryter med en fallisk kroppsmorfologi och sexualitet.

En ytterligare aspekt av beröringen, som framträder i såväl Lennarts berättelse som hos Irigaray är beröringen som affektiv, som fylld med känsla. I svenskans *beröra* ligger en dubbeltydighet, det kan både handla om att beröra i fysisk bemärkelse men också att känslomässigt beröra. Beröringen har en stark betydelse just på grund av dess känslomässiga laddning då det tar oss tillbaka till våra tidigaste erfarenheter menar Twigg.⁴⁴ Hos Irigaray blir det tydligt hur dessa två aspekter, det affektiva och det taktila sammanvävs, läpparnas beröring är starkt sammanbunden med känslor av kärlek och samhörighet. Hos Lennart är beröring sammanvävd med starka känslor av sorg, desperation och kärlek.

Lennarts och Fritz berättelser om beröring skiljer sig på flera sätt. Fritz, å ena sidan, berör bristen på och längtan efter beröring och pekar på en ensamhet som en del av livet som äldre. Om diskussioner om och skildringar av äldres sexualitet har varit bristfälliga är denna aspekt något som i än mindre utsträckning diskuterats, hur längtan efter sexualitet, närhet och beröring kan finnas där men hur ensamheten utgör ett manifest hinder. I Lennarts berättelse, å andra sidan, är det sexualiteten och beröringen i relation till en partner som står i centrum. Gemensamt för både Fritz och

Lennart är dock hur de båda visar på mindre ljusa sidor av livet, på ensamhet, sjukdom och rädsla för döden, och hur dessa sidor också är sammanvävda med sexualitet och beröring. Hos både Fritz och Lennart menar jag dessutom att berättelserna om beröring expanderar uppfattningen om vad sexualitet innebär, som något som inte så tydligt kan fastslås och begripas utifrån erektion, upphetsning eller utlösning, och som inte nödvändigtvis omfattar eller är centrerat till könsorganen.

Härnäst ska jag genom fokus på Edwards berättelse om sexualitet och beröring diskutera hur beröringen också kan förstås som lekfullare och friare – bortom vad Irigaray skulle karaktärisera som reproduktionens allvarstygnda teleologi. Liksom Irigarays läppar och dess beröring kan förstås som mångtydiga och mer öppna kan beröringssexualiteten i ålderdomen öppna upp för en mindre ”programmatisk” sexualitet.⁴⁵ Inom beröringens horisont ryms alltså både livets svårigheter och sorger och kravlös lustfylldhet.

Skratt, frihet och sexualitet

69-årige Edvard beskriver, liksom flera andra deltagare, livet som äldre som en tid då sexualiteten får en ny innebörd och mening. När man är ung ”så har man ju samlaget som mål för de sexuella handlingarna” menar han. Som äldre prioriterar man snarare närheten och som han uttrycker det: ”att ha en så nära vän som man kan dela till och med en naken kropp med”. Edwards kroppsdagbok rör sig inte speciellt mycket kring sexualitet eller beröring i någon form, den är underfundigt skriven som en dialog mellan hans kropp och honom själv. I intervjun som jag gör med honom efter dagboksskrivandet utvecklar han dock sina tankar kring sexualitet, intimitet och beröring. Edvard är ensamstående och har vid tiden för intervjun ingen sexuell relation med någon. Hans upplevelse av beröring och hur han pratar kring detta rör sig bland annat kring den beröring han upplever när han är ute och dansar sällskapsdans, vilket är ett av hans stora intressen. Under intervjun frågar Edvard om han får läsa en dikt han har skrivit som handlar om förälskelse i livets olika skeden. När jag entusiastiskt bifaller läser han:

Att vara ung och kär, oh eldiga drift på förståndet tär
 Att vara nygift kär, att få lyssna på en mage som stor är
 Att vara vuxen kär, att köpa ett hus fast ekonomin knappast bär
 Att vara olyckligt kär, att skrika av smärta när man övergiven är
 Att få bli en gång till kär, att älska med nån som med ens intressen bär
 Att vara gammal kär, att se dom små röda när en dans oss bär
 Att omärkt snudda vid en näsa som så nära är
 Att trycka en kind mot din, att kravlöst få njuta av närhet nu och här.

I denna dikt fångar Edvard mycket kring sitt perspektiv på kärlek, sexualitet och det heterosexuella livsloppet. Han skildrar också betydelsen av beröringen i dansen, en beröring som han beskriver som ”kravlös” njutning. Beröringen och närheten som kravlös är något han återkommer till och som han kopplar till hur sexualitet inte längre är förknippat med reproduktion när man är äldre. Sexualiteten som yngre är för honom däremot mycket starkare kopplad till reproduktion och till driftsliv.

Edvard: När man är sjutton, arton, nitton år, då är det är ju helt annorlunda så visst.

Linn: Hur är det helt annorlunda?

Edvard: Jamen, då är det ju en massa drifter som sexualitet och såna saker. Helt klart, och då är man ju, det har ju naturen sett till vi ska ju sätta bo och reproducera oss.

Edvard beskriver livet som äldre i termer av att ”framtiden är förbi”, något som skulle kunna tolkas som det man inom åldrandeforskningen talar om som ett ”nedgångsnarrativ”, där ålderdom framför allt kopplas samman med negativa aspekter och att livet i huvudsak är över (Gullette 1998). Men när Edvard talar om framtiden som förbi är det snarare något positivt som betonas, friheten i att sexualiteten inte längre förväntas leda fram till att skaffa barn och bygga en familj med allt vad det innebär. Han menar att attraktionen idag på många sätt inte är speciellt annorlunda från tidigare i livet, men att skillnaden är att det idag inte är lika blodigt allvar som det var som ung.

Men det är ju inte annorlunda egentligen. Kroppar av olika kön och intressen som möts och håller i varandra och så va, jag menar när man pratar och skrattar. Men det blir ju så kravlöst, om man tänker sig att när man var ung, nu vet jag inte riktigt hur gammal du är men så ung är du ju inte, men ändå. Det var ju pinigt och man rodnade lätt och allt möjligt sånt. Nu har man vart med hela livet och kanske haft flera relationer, så vi skojar ju och skrattar öppet om saker och ting, va? Och det är ingen som tar illa upp. Det är så mycket enklare, det är så mycket kravlösare därför att vi är i framtiden. Framtiden är förbi och vi kan berätta för varandra och skoja om hur det var när en va’ tjugo och så där, och ja det är enkelt (skrattar).

Det som genomsyrar detta citat av Edvard är uttrycken kring kravlöshet, enkelhet och skratt. Edvard återkommer till hur han idag tillsammans med andra äldre kan skoja och skratta kring saker som har med sexualitet att göra på ett

sätt som inte var möjligt tidigare i livet då man var oerfaren och osäker. Skratten får här representera en lätthet och lustfylldhet kring sexualiteten på äldre dar som motsäger bilden av ålderdomen som nedgång.

Skratten är också intressanta att koppla samman och diskutera i relation till Irigaray, hennes läppar och deras beröring. Som jag påpekade tidigare läser och förstår jag "Quand nos lèvres se parlent" som ett lekfullt och humoristiskt försök att skriva fram kvinnlig sexualitet och subjektivitet.⁴⁶ Skrattet får där en central betydelse då skrattet och glädjen utgör en utmaning mot falloctrismens allvarstygndhet, dess fokus på enighet och sanning. Glöm inte att skratta, uppmanar Irigaray. Och som Berg uttrycker det kan Irigarays språklek med läpparna i sig förhoppningsvis framkalla ett leende hos läsaren som uppmärksammar denne på "absurditeten och anspråksfullheten hos fallosen".⁴⁷ Skrattet utgör alltså ur denna synvinkel en subversiv potential, något som inte är enhetligt och samstämmigt.⁴⁸ Edwards sammankoppling mellan beröringssexualiteten som äldre och skrattet går alltså ur detta perspektiv att förstå som ett brott och en utmaning mot falloctrismens allvarliga sexualitet. Upplevelsen av att sexualiteten är kravlösare och till om med roligare blir därmed en konsekvens av att inte längre befinna sig inom ett sexualitetsparadigm som fokuserar på reproduktion och där en erektion krävs, utan istället befinna sig inom en beröringshorisont som är vidare och icke-teleologisk. Holmlund skriver kring "Quand nos lèvres se parlent":

No longer is genital sex in the service of reproduction the only option for women. Finally attention is paid to the multiplicity of female erogenous zones, with time for talk and laughter, too.⁴⁹

Beröring utgör alltså en möjlighet till sexualitet för kvinnor som inte är fokuserad till reproduktion, hävdar Holmlund och att det i detta finns "tid för samtal och skratt också". Jag menar att det utifrån Edwards och andra mäns berättelser går att förstå beröring som en möjlighet till sexualitet bortom reproduktion även för män, där en mångfald av erogena zoner blir möjliga också för män. Och att samtalen och skratten kommer med detta blir tydligt inte minst i Edwards berättelse.

I likhet med hur jag tidigare diskuterade hur beröringen hos Irigaray ställer sig utanför det schematiserade och programmatiska, där sex alltid förväntas leda till utlösning, kan beröringen hos Irigaray också vara en kritik mot sexualitetens reproduktiva teleologi. Valet av läpparna som metafor är strategiskt just för att *inte* är en del av en reproduktiv sexualitet. Här är det möjligt att kritisera Irigaray för att bortse från den levda erfarenheten; att heterosexuellt samlagssex inte alltid, eller ens i huvudsak, leder till att barn blir till. I preventivmedlens tidevarv kan det därför betraktas som märkligt att tala om heterosexuellt samliv som reproduktivt. Jag menar dock att även om samlagssex mellan fertila heterosexuella personer inte syftar till eller leder till reproduktion finns möjligheten/risken där. Och denna möjlighet/

risk formar också upplevelser och förståelser av sexualitet. Tidigare forskning har visat hur äldre kvinnor upplever sexualiteten som annorlunda när de ej längre behöver känna rädsla för att bli med barn.⁵⁰ Laura Hurd visar dessutom i en studie om äldre heterosexuella kvinnor och sexualitet hur omsorg om barn, i synnerhet under småbarnsåren, präglar kvinnors sexualitet och att livet efter barnens utflytt ger ändrade förhållanden och möjligheter till sexuell aktivitet och lust.⁵¹ Det reproduktiva behöver då inte enbart syfta till själva befruktningen utan till ett helt reproduktivt heterosexuellt livslopp som präglas av barn och familj.⁵² Min forskning visar att äldre heterosexuella män på samma sätt som äldre kvinnor kan uppleva tiden efter barnåren som en friare tid.

Kanske kan det te sig märkligt att jag använder ”Quand nos lèvres se parlent” för att tänka kring äldre heterosexuella mäns sexualitet, då ju denna text vanligen har lästs som ett skapande av kvinnors sexuella subjektivitet och inte minst hur lesbiskhet utgör ett alternativ till en falloscentrisk ordning.⁵³ Men på liknande sätt som den lesbiska sexualiteten inte är reproduktiv är sexualiteten hos det äldre paret inte heller reproduktiv.⁵⁴ Åsa Andersson menar att en av orsakerna till att äldres sexualitet genomgående osynliggjorts genom historien och till att äldre uppfattas som asexuella går att koppla till det starka fokuset på reproduktiv sexualitet.⁵⁵ Den sexualitet som inte potentiellt kan leda till reproduktion har därmed blivit till ett *icke*. Osynliggörandet av såväl lesbisk som äldres sexualitet har utifrån detta resonemang paralleller i det icke-reproduktiva. Att inte längre kunna reproducera sig kan då tolkas som en brist och förlust. Styrkan i Irigarays diskussion är dock att hon skapar en alternativ förståelse, där den lesbiska/kvinnliga sexualiteten är generativ och inte har ett mål, ett slut:

Are we unsatisfied? Yes if that means that we are never finished. If our pleasure consists of moving and being moved by each other endlessly. Always in movement this openness is neither spent nor sated.⁵⁶

På liknande sätt kan den icke-reproduktiva sexualiteten bland äldre män och kvinnor, som karaktäriseras av närhet och beröring snarare än samlag, förstås som något som ger möjlighet till att producera begär och lust på ett mer obegränsat sätt. Förlusten av reproduktionsförmågan, som Edvard diskuterar i sin intervju, blir till en chans till ytterligare njutning från beröring.

(O)avslutande diskussion

Hos Irigaray finns rörelsen i beröring, den förflyttar oss ständigt och i beröringen är inget stabilt fast och givet: ”no surface holds: no figures, lines and points; no ground subsists”.⁵⁷ Beröringen är tvetydig och undanlidande menar Irigaray. Ur

detta perspektiv menar jag att det även är möjligt att tänka och förstå de berättelser om beröring som deltagarna i min studie delar med sig av. Beröringen kan förflytta och ge sexualiteten en ny horisont där man uppfattar sin kropp och sig själv på nya och annorlunda sätt.

I denna artikel har jag diskuterat hur den åldrande kroppens särdrag kan forma och orientera mäns kroppar mot en beröringskropp. Denna kropp, som inte framför allt karaktäriseras av erektionen, av hårdhet, och inte tar form som en autonom kropp, utan istället är mjuk, icke-erigerad och beroende, menar jag kan utgöra en destabilisering av den falliska kroppen som en dominerande manlig morfologi. Berättelserna om beröring kan också förstås som en utmaning av fallocentrismens sexualitet då beröring inte är schematiserad eller programmerad utifrån parametrar som orgasm, utlösning eller ens upphetsning, och som heller inte syftar till reproduktion. Beröringen befinner sig i en form av gränsland, där samlaget inte är huvudsaken. Som 83-åriga Jakob uttrycker det:

En samvaro behöver ju inte avslutas med eller leda till ett samlag det kan mycket – värme kan ju ges genom bara kroppskontakt.

I de framväxande diskurserna om äldres sexualitet som en del av det goda åldrandet har, som jag påpekade inledningsvis, ett tydligt fokus legat på möjligheten för män att kunna bibehålla eller återfå erektionen på äldre dar. Fokuset på mannens erektion för njutbar och fungerande sexualitet som

äldre bidrar dock till representationen av den manliga sexuella kroppen som en fallisk kropp. Impotens uppfattas i dessa fall som en form av kastration och fråntagande av manlighet, något som troligen förklarar varför mäns impotens ofta beskrivs som en personlig katastrof, ett öde värre än döden.⁵⁸ Berättelserna om beröring som presenteras av deltagarna i min studie utgör här en alternativ representation, som inte bidrar till återskapandet av den äldre mannens kropp som fallisk, men som inte heller representerar den som kastrerad. Istället blir beröringskroppen till en kropp som kan generera njutning på en mängd olika sätt och som också involverar hela kroppen, fler erogena zoner än bara könet. På detta sätt bryter beröringsberättelserna inte enbart med fallocentriska representationer men också med negativa diskurser om åldrandet där den åldrande kroppen alltid representerar nedgång och sönderfall. Den åldrande kroppen blir istället en kropp med kapacitet att producera njutning.

Irigarays ”Quand nos lèvres se parlent” har utgjort den återkommande dialogpartnern för min diskussion av beröring i denna artikel, en text som väcker en mängd tankar och inte minst känslor runt kropp, sexualitet och subjektivitet. Jag uppfattar avsaknaden av diskussion om hur vi kan tänka manlig sexualitet och subjektivitet annorlunda som en brist inom feministisk teori, och min ambition har varit att här bidra till en sådan diskussion. Även om jag ser riskerna att fokus återigen hamnar på män och maskuliniteter, och att kvinnor glöms bort, menar jag att möjligheten att skapa förutsättningar för kvinnlig

subjektivitet och att tänka kvinnors kroppar och sexualitet annorlunda är ytterst sammanlänkad med alternativa representationer även av (heterosexuella) mäns kroppar och sexualiteter.

I mäns levda liv kan förväntningar på kroppen som en hård, ogenomtränglig maskin dessutom vara i stark diskrepans med upplevelser av den egna kroppen. Inte minst kan detta bli påtagligt i samband med sjukdom, funktionshinder eller åldrande.⁵⁹ Att skapa andra berättelser om könade kroppar blir därmed inte endast ett sätt att skapa nya möjligheter till kvinnlig subjektivitet men också att skapa representationer av mäns kroppar som i högre utsträckning sammanfaller med mäns upplevelser av den egna kroppen som svag, skör och sårbar.

I Irigarays universum är det könsskillnaden som står i centrum, hur fallocentrismens fokus på enhet och ”den Samme” privilegierar män och mäns kroppar, omöjliggör kvinnlig subjektivitet och osynliggör skillnad. Ur mitt perspektiv och med min forskning om äldre och åldrande menar jag dock att den åldrande kroppen kan utgöra en ytterligare möjlighet eller ett alternativ för att tänka kring skillnad. Och då kroppen ju är stadd i ständigt åldrande genom livet syftar jag inte enbart på gamla människors kroppar när jag betonar vikten av åldrande kroppar. Under livet sker alltså ett ständigt skapande av skillnad, celler dör och förnyas ständigt i våra kroppar, och vi är på så sätt aldrig helt densamma. De åldrande manskroppar jag diskuterat i denna artikel utgör endast ett av många tänkbara exempel på hur feministisk teori kan utvecklas genom fokus på ålder som skillnad.

När Ove i artikelns inledning smeker hustruns rygg under morgonens första timmar, känner värmen från hennes kropp, är det kanske inte sex eller sexualitet läsaren i första hand kommer att tänka på. Beröringen är i stället mycket mer flytande, öppen och mångtydig – det kan vara sex, men det kan också var något annat. Och kanske just därför utgör beröringsberättelsen en potential. I det som inte så lätt kan klassificeras, inordnas och artikuleras kan möjligheten till att föreställa sig något annat finnas, vad det än kan vara.⁶⁰

Noter

- 1 I denna artikel använder jag omväxlande begreppen äldre och gammal/gamla. I likhet med Toni Calasanti & Neal King menar jag att användande av begreppet äldre istället för gammal inte nödvändigtvis bryter med den negativa konnotation som åldrande och ålderdom har. Snarare kan undvikandet av gammal/gamla förstärka den negativa konnotationen och signalera att begreppet måste undvikas. (Se: Toni Calasanti, & Neal King: "Firming the floppy penis: class and gender relations in the lives of old men", *Men and Masculinities* vol. 8, 2005:1, s. 3-23.) Då flera av deltagarna i min forskning emellertid föredrar att betecknas som just äldre så växlar jag i min användning.

- 2 Publicerad i: Luce Irigaray: *Ce sexe qui n'en est pas un*, Éditions de Minuit 1977. I denna artikel kommer jag dock att hänvisa till Carolyn Burkes engelska översättning med titel "When our lips speak together", *Signs*, 1980:6, s. 69-79.
- 3 Jfr Maggie Berg: "Luce Irigaray's 'Contradictions'; Poststructuralism and Feminism", *Signs*, 1991:1, s. 50-70; Margaret Whitford: "Irigaray's Body Symbolic", *Hypatia* vol. 6, 1991:3, s.97-110.
- 4 Begreppet fallocentrism förstår jag här i likhet med Elisabeth Grosz som den patriarkala ordning i vilken representationer underordnar och gör kvinnor till avbilder av män, och definierade och beroende av män. Fallocentrism kan både referera till hur kvinnor skapas som mäns motsatser eller negationer, som liknande män eller som mäns komplement. Elisabeth Grosz: *Sexual Subversions: Three French Feminists*, Unwin Hyman 1989, s.xx. I denna artikel argumenterar jag även att fallocentrismen har konsekvenser för mäns levda erfarenheter, inte minst av kropp och sexualitet.
- 5 Rachel Jones: *Irigaray: towards a sexuete philosophy*, Polity Press 2011, s. 29.
- 6 Nina Lykke: *Feminist studies: a guide to intersectional theory, methodology and writing*, Routledge 2010, s.108.
- 7 Grosz 1989. Samt Jones 2011.
- 8 Lilian Munk Rösing: "Könet är 2 kön: om Luce Irigaray", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. 2002:4, s.29. Och Lykke 2010, s.109.
- 9 Jones 2011, s.135.
- 10 Se Whitford 1991 och Berg 1991 för vidare redogörelse och diskussion av kritiken.
- 11 Grosz 1989; Whitford 1991; Jones 2011.
- 12 Se till exempel: Grosz 1989, s. 118f. Detta ifrågasätts dock av Jane Gallop: "Quand nos levres s'écrivent: Irigaray's Body Politic", *Romanic Review* vol. 74, 1983. Gallop menar att Irigaray ser de manliga genitalerna som "phallographic parameters" vilket förutsätter den manliga sexualiteten som enhetlig.
- 13 Jag har här inspirerats av Elisabeth Grosz som efterlyser ett "radikalt omtänkande/ omformulering av den manliga köns morfologin", Se Elisabeth Grosz: *Volatile Bodies: toward a corporeal feminism*, Indiana University Press 1994, s. 201.
- 14 R.W Connell: *Masculinities*, University of California Press 1995. Naturligtvis finns undantag där maskulinitetsforskning använder sig av andra teoretiska genealogier än Connell, se till exempel bidrag i *Andra män: Maskuliniteter, normskapande och jämställdhet*, Lucas Gottzén & Rickard Jonsson (red.), Gleerups 2012.
- 15 På samma sätt som målsättningen med Irigarays metafor kring läpparna inte är att fastslå vad kvinnlig sexualitet är, är det heller inte mitt syfte att fastslå eller frammana en given alternativ eller subversiv manlig sexualitet i denna diskussion. Se Grosz 1989, s. 117.
- 16 Jfr Liz Schwaiger: "'To be forever young?': Towards reframing corporeal subjectivity in maturity", *International journal of ageing and later life* vol. 1, 2006:1, s. 11-41.
- 17 Åsa Andersson: "Från fula gubbar och liderliga gummor till virila casanovor och glada änkor? Om 1900-talets förändrade synsätt på äldres sexualitet", *Tidskrift för genusvetenskap*, 2009:4, s.49-69; Ericka Johnson: "Chemistries of love: impotence, erectile dysfunction and Viagra in 'Läkartidningen'", *Norma*, 2008:1, s. 31-47.
- 18 Barbara Marshall & Stephen Katz: "Forever functional: sexual fitness and the ageing male body", *Body & Society*, 2002:4, s. 43-70; Meika Loe: "Sex and the Senior Woman: Pleasure and Danger in the Viagra Era", *Sexualities*, 2004:3, s.303-326; Calasanti, & King, 2005:1, s. 3-23.
- 19 Tiina Vares: "Reading the 'Sexy Oldie': gender, age(ing) and embodiment", *Sexualities*, 2009:4, s.503-523; Barbara Marshall, & Stephen Katz: "New sex for old: lifestyle, consumerism and the ethics of aging well", *Journal of aging studies*, 2003:17, s. 3-16. Barbara Marshall "The new virility: Viagra, male aging and sexual function", *Sexualities* vol. 9, 2006:3, s. 345-362.
- 20 Se Calasanti & King 2005, Marshall & Katz

- 2002, samt till exempel Annie Potts, Victoria Grace, Tiina Vares, & Nicola Gavey: "Sex for life?: men's counter stories on 'erectile dysfunction', male sexuality and ageing", *Sociology of health and illness*, 2006:3, s. 306-329; John Hughes: "Are Older Men taking sexuality as prescribed?: The Implications of the Competing Influences on Ageing Male Heterosexuality", *Australian Feminist Studies*, 2011:67, s. 89-102; Linn Sandberg: *Getting intimate: a feminist analysis of old age, masculinity & sexuality*. Diss. Linköpings universitet 2011.
- 21 Om minnesarbete se till exempel: Frigga Haug: *Female sexualisation*, Verso 1987. Om feministiskt kreativt skrivande se till exempel: Laurel Richardson: *Fields of play: constructing an academic life*, Rutgers University Press 1997. Om écriture feminine se till exempel: Hélène Cixous: "La venue à l'écriture", i författarens *Entre l'écriture*, Des Femmes 1986.
- 22 För ytterligare beskrivning av kroppsdagböckerna som metod se: Sandberg 2011.
- 23 Sandberg 2011. Även: Linn Sandberg: "'Man har ju lärt sig ett och annat'. Äldre män och berättelser om sexualitet, mognad och förändring", *Andra män: Maskuliniteter, normskapande och jämställdhet*, 2012, s. 45-63; Linn Sandberg: "Lita till lusten?: heterosexuella äldre män och innebörder av lust, *Livslinjer. Berättelser om ålder, genus och sexualitet*, F. Ambjörnsson & M. Jönsson (red.), Makadam, 2010, s-51- 73.
- 24 Holmlund 1991, s. 298.
- 25 Alla namn som förekommer i denna artikel är fingerade.
- 26 Det är värt att notera hur jag i artikeln använder begreppen yngre/äldre. Jag använder denna åldersbinäritet då männen själva gör det för att skapa mening och begripliggöra sin sexualitet. Inte minst blir det viktigt att distansera sig från sig själv som yngre eller från dagens unga för att konstruera sig själv som en person som är "tajmad" och vars sexualitet är passande för den nuvarande ålderspositionen. Genom att betona beröring kan man framstå som fortsatt sexuellt intresserad men på ett "lagom" och respektabelt sätt. Min avsikt är alltså inte att okritiskt eller oreflekerat reproducera äldre/yngre som en dikotomi utan snarare att visa på hur denna dikotomi blir verksam i äldre mäns berättelser om sexualitet, närhet och beröring. För vidare diskussion om detta och om mötet mellan mig och deltagarna i studien se Sandberg 2011, kapitel 3 och 6.
- 27 Se även Grosz 1994, s.191.
- 28 Irigaray 1980, s. 75.
- 29 Anna Johansson: "Marginaliserade manskroppar: bilder av feta arbetarklassmän", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 2006:1, s.10-28; Catherine Waldby: "Destruction: boundary erotics and the refigurations of the heterosexual male body", *Sexy Bodies: the strange carnalities of feminism*, E. Grosz & E. Probyn (red.), Routledge 1995, s. 266-277. Även: Grosz 1989, s.118.
- 30 Grosz 1989, s. xix.
- 31 Calvin Thomas: "Reenfleshing the bright boys; or how male bodies matter to feminist theory", *Masculinity studies and Feminist theory*, J. Kegan-Gardiner (red.), Columbia university press 2002, s. 60-89.
- 32 Waldby 1995; Thomas 2002; Grosz 1994.
- 33 Gallop 1983, s. 78.
- 34 Jfr Schwaiger 2006, s. 25.
- 35 Whitford 1991; Berg 1991.
- 36 Julia Twigg: *Bathing: the body and community care*, Routledge 2000, s. 48.
- 37 Christine Holmlund: "The lesbian, the Mother, the Heterosexual lover: Irigaray's recordings of Difference", *Feminist Studies*, 1991:2, s. 289. Den prioritering av blicken som finns i västerländsk idétradition kan enligt Irigaray betraktas som en del av upplysningens fokus på ljus, synlighet och seende. Som alternativ till detta ställer Irigaray beröringen som ett sinne som kopplar till relationen mellan mor och barn, där barnet i livmodern är i ständig beröring med modern.
- 38 "Quand nos lèvres se parlent" är på många sätt en förförisk text och jag ser

- även risken i att förföras av männens berättelser kring beröring, och därmed romantisera och förlora fokus på maktrelationer. Jag är dock medveten om detta och för på andra ställen kritiska diskussioner kring relationerna mellan äldre män, sexualitet, privilegier och makt. Se bland annat Sandberg 2011, kapitel 5 och 6.
- 39 William H. Masters, & Virginia E Johnson: *Human sexual response*, Little, Brown 1966; William H. Masters, & Virginia E Johnson: *Human sexual inadequacy*, Little, Brown 1970.
- 40 Irigaray 1980, s. 75.
- 41 *Thinking through the skin*, Sara Ahmed & Jackie Stacey (red.), Routledge 2001, s.6.
- 42 Margrit Shildrick: *Dangerous discourses of disability, subjectivity and sexuality*, Palgrave Macmillan 2009. Shildrick hämtar begreppet deterritorialisering från Deleuze & Guattari, men begreppet har även starka beröringspunkter med Irigarays betoning på "defallisering" av kroppslighet och subjektivitet menar jag.
- 43 Jfr Waldby 1995.
- 44 Twigg 2000, s. 47.
- 45 Irigaray 1980, s. 75.
- 46 Holmlund 1991; Berg 1991.
- 47 Berg 1991, s. 68, min översättning.
- 48 Se även Anna Lundberg: *Allt annat än allvar: den komiska kvinnliga grotesken i svensk samtida skrattekultur*, Makadam 2008.
- 49 Holmlund 1991, s.298.
- 50 Sharon Hinchcliff, & Merryn Gott: "Challenging social myths and stereotypes of Women and Aging: Heterosexual women talk about sex", *Journal of Women & Aging*, 2008:(1-2), s. 65-81.
- 51 Laura Clarke Hurd: "Older women and sexuality: experiences in marital relationships across the life course", *Canadian Journal on Aging*, 2006:2, s.129-140.
- 52 Jämför Judith Halberstams diskussion kring det heterosexuella livsloppet som "reproduktiv tid" i: Judith Halberstam: *In a queer time & place: trans-gender bodies, subcultural lives*, New York university press 2005.
- 53 Holmlund 1991.
- 54 Detta resonemang har sin begränsning i att det förutsätter att äldre män endast är i relationer med äldre kvinnor, då män ju kan reproducera sig även i hög ålder tillsammans med en yngre partner. Dock minskar fertiliteten även för män och över 60 år är den relativt liten.
- 55 Andersson 2009.
- 56 Irigaray 1980, s.73.
- 57 Irigaray 1980, s.75.
- 58 Ett exempel är en intervju med den numera avlidne hockeyspelaren Sven Tumba där Tumba talar om sin prostatacancer och erektionssvårigheterna efter cancer. Problemet med sexlivet betonas där starkare än rädslan för döden. Se: "Mona hjälper mig med sexet", *Aftonbladet* 29/9 2006 [www.aftonbladet.se/kropphalsa/cancer/article441801.ab 120907].
- 59 David Jackson: "Masculinity challenges to an ageing man's embodied selves: Struggles, collusions and resistances", *Auto/Biography*, 2001:IX (1-2), s.107-115.
- 60 Mitt resonemang kring hur den svår- eller oartikulerade beröringen kan öppna upp för ett motstånd mot fallisk sexualitet är inspirerat av Elisabeth Grosz diskussion om hur lesbisk sexualitet kan utgöra ett motstånd mot fallisk sexualitet. Se: Elisabeth Grosz: "Experimental desire: Rethinking queer subjectivity", *Space, time, and perversion: essays on the politics of bodies*, Routledge 1995, s. 222f.

Nyckelord

Sexualitet, maskulinitet, ålderdom, åldrande, beröring, Irigaray, sexual difference, morfologi, kroppsdagböcker

Linn Sandberg

Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier

Avd. Socialt arbete

Linköpings universitet

601 74 Norrköping

E-post: linn.sandberg@liu.se